

PÀVEL FLORENSKI, *La columna y el fundamento de la Verdad. Ensayo de teodicea ortodoxa en doce cartas.* Traducció i edició de Francisco José López Sáez.
Salamanca: Sígueme, 2010, 702 p.

Si es pogués afirmar –cosa que hi ha raons per a dubtar– que alguna vegada ha existit allò que es podria anomenar amb «propietat» una «filosofia russa», probablement el llibre de Florenski *La columna i el fonament de la Veritat* seria un dels que menys mereixeria aquest qualificatiu. I, tanmateix, per més inquietud i vacil·lacions que generi en nosaltres el caràcter presumptament «filosòfic» d'aquesta «teodicea ortodoxa», no podem deixar de felicitar-nos justament d'aquesta circumstància: l'obra que comentem és sense cap mena de reserva un *exemplum* gairebé perfecte –un cert «universal concret»– de molt d'allò que, sigui el que sigui «en abstracte», el pensament rus ha estat, és i pot ser en si mateix i, sobretot, per a nosaltres els «occidentals».

Al llarg de les seves pàgines trobem, en una síntesi en molts aspectes insuperable, elements de la «filosofia de la naturalesa» russa en la seva via «sofiològica» (inaugurada en el segle XIX per Soloviov); una versió de la polèmica eslavòfila en clau crítica –però no per això menys còmplice– del pensament filosòfic i teològic de l'Europa de l'Oest; una sorprenent –però incondicional– remissió del pensament especulatiu a l'experiència espiritual dels ascetes de la tradició oriental, sobretot eslava (els *startsi* russos); una extrema tensió escatològica, no tan sols dels motius històrics o historio-

gràfics, sinó fins i tot dels més estrictament científics (per exemple, lògics i matemàtics) i científiconaturals; un munt d'indicacions etimològiques i d'il·lustracions iconogràfiques; etc. I tot això, a més a més, «estilitzat al mode decadent» (Pierre Pascal), en un llibre (originàriament una tesi doctoral!) escrit en forma epistolar (!), cobert de dibuixos fets pel mateix autor (!) –cada carta-capítol va encapçalada per un dels dibuixos, acompanyat d'un lema llatí que dona la clau del tema que serà tractat–, de reproduccions d'icones (!) i de fórmules logicomatemàtiques, en el qual es realitza, en definitiva, *i a la seva manera*, l'acompliment final de les reflexions i recerques del simbolisme rus: el llibre és, en si, una obra d'art. És molt d'agrair que la versió castellana que ara ens ocupa hagi sabut guardar amb cura i qualitat tots aquests trets de l'original, en una edició que també «física-ment» assoleix l'alçada que l'obra de Florenski reclama.

Nascut al Caucas l'any 1882, de pare rus i mare armènia, Pàvel Aleksàndrovitx Florenski va estudiar ciències, filosofia i teologia a Moscou i Zagorsk, arribant a adquirir una erudició que algú ha qualificat de «sobrehumana». Intel·lectualment a cavall entre l'enginyeria, la matemàtica, les arts i l'especulació filosòficoteològica, els fets de la seva vida se succeeixen i es creuen amb els vents de la història. L'any 1906 és detingut per la policia tsarista a causa de les seves protestes per l'execució d'un oficial de la marina, líder d'una de les innombrables revoltes prerevolucionàries. Acaba la seva formació intel·lectual el 1908 i es dedica a l'ensenyament i a donar conferències. Es casa no gaire més tard (tindrà tres fills i

dues filles) i, ja ordenat sacerdot de l'Església Ortodoxa russa (1911), conclou poc després la seva tesi doctoral (1912), que, reelaborada, serà finalment publicada (1914) amb el títol amb què ara la coneixem. Després del cop d'Estat d'octubre de 1917, i fins l'any 1928, el relatiu «liberalisme» inicial del nou règim li permet de seguir amb les seves activitats sense excessius problemes. L'any 1928, tanmateix, és detingut i enviat a un breu exili. Ràpidament alliberat, tornarà a caure en mans de la policia estalinista el 1933. El seu rastre es perd poc després.

Zenkovski, per posar l'exemple d'un dels màxims historiadors del pensament rus, creia en els anys 50 que hi havia raons per a suposar que havia mort cap al 1940-1941. Thomas Venclova, en data tan tardana com 1987, afirmava que Florenski havia mort cap a la fi de la seva condemna de deu anys d'internament, en el mes de desembre de 1943, reconeixent, però, que la data exacta i les circumstàncies eren mal conegudes. Fou necessari esperar la caiguda del règim soviètic per a poder saber que havia estat afusellat el dia 8 de desembre de 1937 al camp de les illes Solovietski, al mar Blanc –un antic monestir reconvertit en camp de treball i de mort–, en el curs d'una sèrie d'execucions «selectes» que volien contribuir a la liquidació de l'elit intel·lectual *reaccionària* i, de passada, fer lloc a una nova remesa de presoners. Una desaparició violenta i anònima ha deixat pas, pel que sembla, a una vertadera passió per la seva obra en l'actual renaixement cultural rus. I una cosa similar es pot dir pel que fa a la recepció dels seus escrits en el món occidental, molt activa en les darreres dècades. Amb

menys presses, com resulta habitual, els llibres de Florenski també fa uns anys que van començar a ser traduïts en llengua castellana.

Fins ara el lector hispà disposava de les següents tres obres de Florenski, totes tres publicades l'any 2005: *La sal de la tierra. Relato de la vida del staretz hieromonje Isidor, del skit de Getsemani, compilado y expuesto ordenadamente por su indigno hijo espiritual Pavel Florenskij* (traducció de José María Vegas i introducció de Francisco José López Sáez, Salamanca: Sígueme); *La perspectiva invertida* (traducció de Xenia Egórova i edició de Felipe Pereda, Madrid: Siruela); *Cartas de la prisión y de los campos. (Pismas Dalnego Vostoka i Solovkov)* (traducció i introducció de Víctor Gallego, Pamplona: Eunsa). Però ha estat amb l'edició i traducció de *La columna y el fundamento de la Verdad* que, gràcies a Francisco José López Sáez i a l'editorial Sígueme, disposem d'una magnífica versió de la primera gran obra de Florenski, potser la més rellevant des del punt de vista especulatiu o, en qualsevol cas, la que més impacte ha produït fora de les fronteres russes, a causa en part de l'esplèndida versió francesa de Constantin Andronikof publicada a L'Age d'Homme l'any 1975. Cal consignar, pel que fa al lector en castellà i en la direcció del millor coneixement d'aquest escrit capital, que també tenim recentment, del mateix López Sáez, el llibre *La belleza, memoria de la resurrección. Teodicea y antropodicea en Pável Florenskij* (pròleg del cardenal Špidlík, Burgos: Monte Carmelo, 2008), ampliació de la tesi doctoral de l'autor al Pontifici Institut Oriental de Roma, dirigida per M. I. Rupnik. Es tracta d'un

fresc de més de 800 pàgines a través de les quals l'estudiós desenvolupa amb detall el díptic de teodicea i antropodicea en què el mateix Florenski va distribuir el seu pensament, i del qual l'obra ressenyada constitueix la primera part. Es tracta, doncs, amb aquest llibre de López Sáez, d'una peça complementària important per al públic hispà, en la línia de col·locar correctament *La columna* i per a «comprendre-la» en el conjunt de la reflexió de Florenski.

Si anem ara al volum que principalment ens ocupa, en la seva *Presentació* López Sáez renuncia a resumir el riquíssim itinerari que Florenski proposa en *La columna* i es limita (com si això fos poc en aquest cas) a assenyalar alguns dels aspectes indispensables per tal de situar la intenció de l'obra, oferint les principals claus de la seva composició. S'ho pot permetre, tant pel valor estratègic de les observacions que avança en aquestes pàgines –immediatament seguides pel text del mateix Florenski, curosament traduït a partir de l'original rus–, com per la prèvia publicació de la seva extensa tesi doctoral, ja esmentada. Nosaltres, però, n'hem d'explicar alguna cosa –vull dir: dels continguts del llibre–, ni que sigui molt breument i com a mostra de *cortesia* envers el lector de la revista *Comprendre*: l'assumpte, d'altra banda, s'ho mereix –val a dir: fins i tot es mereix l'inevitable fracàs de tot intent de resum...

Comencem amb les perplexitats formals, que esmentem sense comentari: el llibre es distribueix en dues grans parts, la primera de les quals és la que porta el títol i constitueix pròpiament *La columna i el fonament de la Veritat*. S'allarga unes 400 pàgines, fins a la 427 d'aquesta edició (la

presentació prèvia de López Sáez no està separada per una paginació específica, i va de la p. 9 a la 29). Es divideix internament en 14 capítols amb els títols següents: I. Al lector. II. Carta primera: Els dos mons. III. Carta segona: El dubte. IV. Carta tercera: La unitat trinitària. V. Carta quarta: La Llum de la Veritat. VI. Carta cinquena: El Paràclit. VII. Carta sisena: La contradicció. VIII. Carta setena: El pecat. IX. Carta vuitena: La Gehenna. X. Carta novena: La criatura. XI. Carta desena: La Sofia. XII. Carta onzena: L'amistat. XIII. Carta dotzena: La gelosia. XIV. Postfaci.

A partir de la pàgina 425 i fins a la 511 trobem, com a segona part, setze capítols addicionals numerats del XV al XXX i reunits sota el rètol general d'*Explicació o demostració d'alguns detalls que en el text se suposen ja demostrats*. Potser podríem parlar d'annexos o d'apèndixs singulars que desenvolupen aspectes concrets tan sols apuntats en el cos principal de l'obra. La varietat dels temes tocats en aquesta secció i el seu caràcter *intempestiu* per a una ment formada en el *cartesianisme* occidental les podem pressentir simplement indicant alguns dels títols dels capítols: XV. Algunes nocions sobre la teoria de l'infinit [a propòsit de la teoria de conjunts transfinitos de Georg Cantor]; XVI. El problema de Lewis Carroll i la qüestió del dogma; XVII. Els irracionals en matemàtica i en el dogma; XVIII. La noció d'identitat en la filosofia escolàstica; XIX. La noció d'identitat en la lògica matemàtica; (...) XXII. Una icona de l'Anunciació i el seu simbolisme cosmològic; (...) XXVI. Sobre la història del terme «antinòmia»; XXVII. Esteticisme i religió; (...).

De la pàgina 513 a la 702, el lector podrà trobar-hi les 1.058 notes que conformen l'aparat erudit del llibre, farcides d'innombrables citacions, de referències bibliogràfiques en gairebé totes les llengües de cultura i de reflexions personals d'una fascinant penetració. Naturalment, però, les peculiaritats de la forma serien com una ampolla molt treballada, però buida, si no els correspongués allò més *estrany*: el que l'autor *pretén* amb la seva teodicea que, al capdavall, i en una pinzellada, potser pot dir-se que consisteix a introduir en les *pretensions* del pensament, com a única consumació íntegra de la raó, la seva pròpia impugnació...

Intentem dir-ho d'una manera menys incompreensible: de què tracta el llibre de Florenski que aquí ressenyem? Del coneixement de la Veritat. El coneixement, com a tal, és sortida del subjecte de si mateix en direcció a l'objecte, sortida del jo que entra en la cosa o –el mateix vist des de l'altre costat– entrada de l'objecte en el jo cognoscent. En la seva essència, doncs, conèixer és estimar, tal com assenyala el lema principal del llibre, extret d'un passatge de Gregori de Nissa: unitat del subjecte i de l'objecte –*finis amoris, ut duo unum fiant*–: no un acte merament «ideal» o «gnoseològic», sinó quelcom «ontològic», radicalment «real».

D'aquesta manera, el coneixement-amor té dues dimensions igualment paradoxals: un jo cognoscent que es fractura i surt vers l'altre (dimensió subjectiva del coneixement) i un objecte conegut que, igualment *fracturant*, permet al subjecte la seva entrada, que l'atreu i el treu del seu entotsolar-se –de la seva «aseïtat», diu Flo-

renski– i que, per tant, ha de ser caracteritzat al seu torn com a «identitat concreta», identitat que no exclou la diferència en el seu si, sinó que més aviat la suposa necessàriament (*homoousios* –consustancialitat de distints); val a dir, i en darrer terme, com a Trinitat de Persones en la Unitat de l'Essència divina (dimensió objectiva).

El subjecte que, en conèixer, persisteix en la seva distància respecte de l'objecte (coneixement «teòric»), s'enreda en si mateix (vegeu els capítols dedicats a la contradicció, el pecat i la Gehenna, i el tractament que s'hi fa, per exemple i entre molts altres, del tema kantian de les antinòmies) i s'incapacita per al vertader coneixement. En altres mots: cosifica i és cosificat, val a dir, es tanca en la seva identitat abstracta (jo = jo) i, pròpiament, no coneix –de tant que *merament coneix*. Conèixer significa per al subjecte abandonar-se a les mans de l'objecte, i això només té sentit (en realitat: això només és possible) si l'objecte és en si obertura, acolliment –*persona*. Entre la Trinitat i la mort en la bogeria, *tertium non datur*... Si l'objecte pot provocar la ruptura del subjecte és perquè ell és ruptura suprema, dissolució de les determinacions internes que ens empresonen en la nostra finitud –que empresonen l'enteniment en la manca d'integritat de la seva *separació*.

D'aquesta manera, i d'una banda, tan sols un cert Objecte summament paradoxal (Florenski parla de «forma superior del principi d'identitat») explica com és possible el coneixement ontològic, car només ell és capaç de «treure de si mateix» el subjecte; i, d'altra banda, tan sols un subjecte que es deixi arrossegar «fora de si mateix» pot assolir allò que és real en la seva realitat: no

simplement «coses», sinó el món en la seva integritat (no abstracta, no teòrica) originària, divina: el món en la seva Bellesa. La Veritat, doncs, només resulta plenament accessible –els altres tan sols arribem a bellumar-ne les espurnes– per al subjecte que ha correspost a l'obertura de l'Objecte obrint-se i buidant-se a si mateix: i aquest és l'*asceta*, l'*espiritual*. D'aquí el tema tal com Florenski el formula al començament del llibre: l'únic mitjà per a conèixer els dogmes (és a dir, la Veritat, l'Objecte, l'*homoousios*, el Déu-Amor-Trinitat ofert a nosaltres primerament en la Creació i finalment en Crist: la *Sophía*) és l'experiència espiritual de la religió, l'experiència vivent de l'home que habita per l'Esperit en l'organisme teàndric que inclou el món creat en l'esfera de l'etern intercanvi del Déu Tripersonal, subjecte que ha renunciat a si i ha trencat el seu aïllament ontològic, dilatant-se com a subjecte eclesial a la mesura de l'Objecte. Tan sols aquest, resplendint en ell la Saviesa-Bellesa divina, percep tota cosa en el seu estat transfigurat, en la seva castedat-integritat (el corresponent terme rus resulta gairebé intraduïble) primera, que és el seu estat *real*. En altres mots: percep tota cosa com a membre o element del Cos de Crist, que és l'Església alhora celeste i terrenal, triomfant i pelegrina: la Co-

lumna i el Fonament de la Veritat. Persistint potser en un concepte de l'Església unilateralment jurídic i/o sociològic (de dretes o d'esquerres), difícilment capirem la qüestió més essencial, que coincideix amb l'específic realisme d'aquesta imatge: tot és i *subsisteix* en Crist, acompliment del disegni que incorpora i recapitula tota precària existència mundana en el Fill, Segona Persona de la Trinitat divina.

El coneixement, per tant, no és primàriament «teoria», sinó «teúrgia»: activitat, obra divina interior que treballa l'ànima i la fa capaç de l'Objecte; val a dir: obra de bellesa: el subjecte que, per la litúrgia i l'ascesi, es treballa a si mateix –es deixa treballar per l'Objecte– actualitzant la imatge interior de la Bellesa que Ella va imprimir en crear-lo. Cal recordar –Florenski ho fa en el seu llibre– que les compilacions d'escrits de Pares de l'Església i de sants espirituals porten a l'Orient el nom de *Filocalía*, «amor a la bellesa»? El llibre de Florenski és una obra d'art perquè el coneixement de la Veritat, que és el seu tema, és una *obra d'art* –com a procés i com a resultat– en sentit superlatiu.

Carles LLINÀS i PUENTE
Grup de Recerca «Filosofia i Cultura»
Facultat de Filosofia
Universitat Ramon Llull